

EL TERRITORI D'ALLON

Antonio Espinosa Ruiz, Diego Ruiz Alcalde, Amanda Marcos González

Servei Municipal d'Arqueologia de la Vila Joiosa

Sobre la ciutat romana de la Vila Joiosa, la seua localització sota el seu nucli urbà, la seua identificació amb l'*Allon/Alonís/Alonai* de les fonts clàssiques i el poblament del seu *territorium* hem publicat nombrosos treballs. En els últims anys les investigacions han avançat de forma contínua, i sabem molt més de l'esquiva *Allon* que llavors. Almenys som capaços de traçar uns límits aproximats de la ciutat, esbossar la topografia antiga i comprendre les línies mestres de la relació amb el seu *territorium*. Ja en la nostra tesi doctoral demostrem que aquest havia de correspondre's de forma natural i aproximada amb l'actual comarca de la Marina Baixa.

És un *territorium* peculiar, rodejat de grans arcs muntanyosos presidits per la serra Aitana, que el tanquen pel nord-est en la serra de Bèrnia i el barranc del Mascarat fins

al punt d'impedir el traçat d'una calçada carretera. Fins que en el segle XVIII es van construir ponts i túnels, les úniques comunicacions per terra amb la veïna Marina Alta, i per tant amb el *territorium* de *Dianium*, es feien a través de difícils camins de ferradura, com el tossal de Calp i altres durs ports de muntanya.

Pel sud-oest hi havia un camí carreter, sinuós i incòmode, que travessava una successió de llomes costaneres amb un 20% de pendent mitjana, la gràficament anomenada per Enrique Llobregat «frontera-desert», entre la Vila Joiosa i el Campello, un terreny quasi deshabitat i sec que acaba en alts penya-segats costaners.

Després de segles de busca, el 2005 es va localitzar el nucli urbà on totes les investigacions apuntaven, és a dir, sota la Vila Joiosa actual, gràcies a la troballa d'unes grans termes públiques al carrer Canalejas. L'existència d'una ciutat era segura, si es jutja per la inscripció d'un magistrat local i una altra d'un *macellum*, o mercat, com de les grans necròpolis de Poble Nou i Casetes.

<1 Sepultura tardorromana sobre l'àrea de les termes públiques d'*Allon*, carrer de Canalejas, la Vila Joiosa.

Avui en dia els arguments per a la identificació amb *Allon/Alonís/Alonai* són aclaparadors: no sols l'anàlisi de les fonts, que la mencionen repetidament amb diferents variants fins a època molt tardana, sinó especialment la realitat arqueològica, hereva d'una ciutat portuària fenícia des de la segona meitat del segle VII aC (testificada per la gran necròpolis orientalitzant de Casetes). Aquest nucli perdura a través d'una evolució que no traçarem ací fins a enllaçar amb l'època romana republicana, quan percebem una forta romanització ja des d'inicis del segle I aC, i especialment des de l'estacionament d'un cos d'exèrcit en un *castra* canònic situat al costat de la muralla de la ciutat durant les guerres sertorianes (82-72 aC).

Es creu que aquest nucli va obtenir la categoria de *municipium* amb l'Edicte de Llatinitat de Vespasià, el 73-74 dC, encara que excavacions de fa poc a la plaça de la Generalitat han tret a la llum estructures de gran potència, probablement associades a l'àrea del fòrum, que mostren una forta activitat constructiva ja des d'època d'August, la qual cosa obrí la porta a una possible promoció municipal anterior, contemporània a la de la resta de les ciutats de l'entorn.

El *territorium* d'*Allon* s'estructura en una plana litoral dividida en tres cales: la Vila Joiosa, Benidorm i Altea. La primera posseeix el riu més important de la comarca i la major extensió d'horta, la qual cosa, entre altres factors, ha determinat històricament la ubicació ací del lloc central en la comarca. Altea segueix aquest mateix patró a una escala menor, la qual cosa va suposar igualment un pes específic important en el poblament comarcal romà; mentre la plana litoral de Benidorm té escassetat d'aigua

dolça, la qual cosa va determinar, fins a l'extensió del Rec Major de l'Alfàs en el segle XVIII, un relatiu despoblament, amb xicotets nuclis aïllats.

Aquesta plana litoral es comunicava amb la capital del *territorium* a través d'una calçada de la qual s'ha excavat un tram al costat de la vila costanera de les Barberes Sud a la Vila Joiosa, i que moria en el nucli rural de la Pila, a Altea. Cap al nord eixia una altra calçada que conduïa cap a les comarques de l'Alcoià i el Comtat: es tracta de l'antic camí del Peix, ja documentat en el segle VII aC. En fi, cap al sud-oest s'estenia el camí abans mencionat que connectava amb *Lucentum*. Els tres camins van estar ja-lonats de necròpolis al llarg de quasi un quilòmetre fins a època tardoromana, la qual cosa ens dona una idea de l'entitat d'*Allon* com a nucli urbà.

Per al poblament d'aquest *territorium* durant els segles V al VII ens hem de remetre sobretot a dos treballs nostres i al treball de Carolina Frías sobre el poblament rural romà en la província d'Alacant. En tots ells trobarà el lector una completa bibliografia i a ells ens remetem per a més detalls.

En una comarca bolcada al mar com aquesta, l'activitat portuària és fonamental per a entendre l'arqueologia de terra. Per a l'època altimperial pareix evident una concentració del trànsit naval al port del nucli urbà d'*Allon*, la platja de la Vila, amb el seu ancoratge de la Fonda. En aquesta platja, sota el raval de ponent, es conserven uns extensos magatzems portuaris romans. Sens dubte el control fiscal imperial, mitjançant la taxa del *portorium*, marca aquesta concentració de les operacions navals, a pesar que tinguem indicis d'una lògica activitat nàutica

en altres punts de la comarca (com la platja del Torres o l'ancoratge de l'Olla), que podem identificar amb activitats pesqueres i amb el moviment de mercaderies de redistribució des del port d'*Allon* i de productes comarcals cap a aquest.

Però al costat de la desembocadura del riu Algar s'al·cen, des de la segona meitat del segle IV, sobre les ruïnes d'una vil·la altimperial, les instal·lacions portuàries porticades de *Garganes*, excavacions dirigides per Gabriel Segura, i que perduren fins a la primera meitat del segle VI i desapareixen durant la seua segona meitat. Això comporta probablement una ruptura del monopoli del port urbà, d'acord amb la desurbanització d'aquests temps. En els segles V i VI l'activitat portuària es testimonia en ambdós ancoratges i el seu entorn. A l'Olla es documenta amb seguretat el segle VII i es va mantindre en època islàmica, però segurament ambdós van romandre actius durant tota l'edat mitjana i fins als nostres dies. Ambdós disposen d'un xicotet refugi natural: la punta d'Alcocó i la barra submarina que uneix l'illa de l'Olla amb terra, respectivament.

Les nostres prospeccions a la comarca van permetre localitzar materials subaquàtics del segle V a la cala de la Mina, de l'Alfàs del Pi, i unes probables restes del segon quart del segle VI en aigües de Benidorm, que hem denominat punta de Pinet II, testimoni per un plat de *terra sigillata* africana D2 decorada que actualment s'exposa al MARQ d'Alacant.

Quant al poblament a terra, alguns assentaments comarcals que ja estaven actius en l'alt imperi continuen en els segles V i VI: els més importants són el nucli urbà d'*Allon*

Abocador tardoantic de la vila de Plans, a la Vila Joiosa.

a la Vila Joiosa (a què hem d'associar les Ribetes com a nucli periurbà) i els assentaments de Plans (tocant el camí de *Lucentum*, a l'eixida d'*Allon*), les Xauxelles (al centre de l'horta de la Vila Joiosa, tocant el camí de la muntanya) i la Pila, que controla l'ancoratge de l'Olla, a Altea.

És clar un important i continu descens del nombre d'assentaments si comparem l'època altimperial amb els segles III al V i, aquests amb els segles VI i VII. S'abandonen molts nuclis rurals xicotets i el poblament es concentra progressivament en *fundis* cada vegada més grans, en un procés de nuclearització que es documenta en altres parts de l'Imperi, i que va paral·lel a aqueixa desurbanització del nucli principal. Als ja esmentats nuclis de la Pila, les Xauxelles i Plans, tots ells de grans dimensions i entorn d'una gran vil·la, cal unir almenys l'Albir, que es desenrotlla des d'època tardoromana, amb més de 200 soterraments documentats. En totes elles trobem testimonis de banys privats i ja vam proposar en la nostra tesi doctoral

que, al voltant d'elles, la concentració de la població conforma autèntics *vici*, a la Pila, segurament ja des d'època altimperial. Totes elles arriben al final del món antic, i almenys tres d'elles (l'Albir, la Pila i Plans) el superen, amb materials del segle VIII en la primera, i fins al segle X, en les dues últimes.

Hem proposat que la creació d'un aqüeducte va poder determinar el desenrotllament d'un entorn abans poc poblat com és la zona de l'Albir a partir del segle IV. En una comarca seca com la Marina Baixa, l'aigua és determinant per al poblament. El gran depòsit hidràulic de Torres, a la Vila Joiosa, excavat per Manuel Olcina, amb una capacitat de dos milions de litres, es va mantindre en ús fins al segle XVIII, i la ubicació de la Vila tardoromana més monumental d'aquest *territorium*, les Xauxelles, està determinada per la proximitat dels principals brolladors de la plana de la Vila Joiosa, com les fonts del Ribàs i de l'Alcavó.

El poblament de les illes d'aquest territori es potencia en època tardoromana, amb fases com a mínim dels segles IV i V a la de Benidorm (segons Gabriel Segura) i fins al segle VII a l'Olla. Aquesta ocupació és reflectisc de les dificultats de seguretat des de la crisi del segle III, segons Tarradell; i la veiem també en les illes de Nova Tabarca o el Portitxol, només en les costes valencianes meridionals. En el Puntal del Torres de la Vila Joiosa existeixen igualment restes tardoantiguos i altmedievals associats a una possible estructura de vigilància de la costa.

Sonia Gutiérrez ja advertia que la Marina Baixa constituïa un cert buit en la investigació de l'època tardoantiga en el context valencià, i encara que hem avançat significativament, ens queda molt de camí per recórrer, sobretot

en l'excavació de nivells dels segles VI i VII. Sobre la presència visigòtica a la Marina Baixa, pràcticament no en tenim constància material. L'ocupació bizantina va haver de representar pocs canvis en general, encara que s'associa a un floriment de grans vil·les rurals com hem vist més amunt.

En l'entorn de la ciutat d'*Allon* tenim un jaciment singular, la vila de Plans, que entre altres activitats es va dedicar a una indústria de producció de caragols de terra en conserva, si es jutja pels més de trenta mil exemplars arreplegats en un gran abocador del jaciment. Grans concentracions semblants s'han testificat també en l'entorn de les Ribetes.

En aquesta època també es produeix l'ocupació o utilització de la cova de la Pinta a Callosa d'en Sarrià, almenys des de mitjans del segle V fins a finals del VI, d'acord amb una recuperació d'aquest tipus d'hàbitat en època tardoromana.

El nostre limitat coneixement de l'*urbs* de la Vila Joiosa en aquestes dates impedeix saber fins a quin punt va continuar exercint funcions centrals respecte a la comarca, com succeeix en altres llocs. A la Vila Joiosa, les termes públiques del carrer Canalejas s'abandonen en la primera meitat del segle IV dC per a donar lloc a una ocupació domèstica que perdura fins a començaments del segle VI, com succeeix també amb les termes de Jovada I (no està clar si de caràcter públic), que s'abandonen en el segle III per a crear sobre aquestes una àrea d'habitatge que igualment assoleix el segle VI, i el mateix passa en les Ribetes, els nivells de rebliment de les quals són d'aquell mateix segle.

No hem documentat, de moment, assentaments d'altura d'època tardoantiga, encara que es tracta d'un

fenomen generalitzat al Mediterrani occidental. No obstant això, intuïm que algun enclavament encara mal conegut podria entrar en aquesta categoria, com *Massatava*, a Callosa d'en Sarrià, de què J. A. López Miras ha informat de l'existència de TS africana D de cronologia molt tardana.

Si atenem la continuïtat del poblament tardoantic en època islàmica, no pareix el cas de les Xauxelles, a pesar de les discussions sobre el caràcter emiral de la seua decoració mural tallada; i tampoc no el del nucli subjacent al centre urbà de la Vila Joiosa, que pareix despoblada des del segle VII fins a començaments del segle XIV; ni de *Garganes*. En canvi, la zona de l'Almiserà i el seu entorn, en la unió de la vall de Finestrat amb la plana costanera de la Vila Joiosa, presenta diversos jaciments d'època tardoantiga que sens dubte van haver d'enllaçar amb les alqueries islàmiques allí localitzades que comprenen els segles X al XIII, encara que fins avui no hi hagen estat documentats els nivells emirals. El mateix succeeix amb el jaciment tardoantic del Salt, que podria haver donat lloc a l'alqueria de Finestrat.

Els soterraments es concentren en aquesta època en l'entorn de les vil·les, com s'ha testimoniat sobretot a l'Albir, i en general en l'entorn dels assentaments, i es fan més rars els soterraments en les antigues necròpolis associades a les calçades. N'és difícil ben sovint la datació en un segle o un altre, atesa l'escassetat, absència o senzillesa de l'aixovar, encara que fins ara hi falten objectes clarament visigots (fíbules de peu llarg i cap ample, passadors de placa rígida o perfil liriforme, monedes...), el que pot significar una escassa presència d'aquest poble

Fase III (tardoantiga) sobre els banys romans de la Jovada, La Vila Joiosa

en una comarca tan aïllada de les principals rutes de comunicació terrestres.

Quant a la posada en valor d'aquest patrimoni tardà, al *territorium* d'*Allon* destaca sens dubte l'aposta de l'Ajuntament de l'Alfàs del Pi a la vila de l'Albir, convertida en museu a l'aire lliure, i les excavacions en curs de la qual faran llum sobre les característiques d'aquest important jaciment. En fi, no ens cansarem d'insistir en el potencial que, segons el nostre parer, conjuntament amb enclavaments com Le Xauxelles o Plans, a la Vila Joiosa, té la zona de la Pila, a Altea, que mereix una adequada protecció i gestió que ens permeta conèixer la seua evolució i el seu paper protagonista en el poblament comarcal durant segles.